

רודף

וירא פנחס בן אלעזר הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו (כה, ז)

קנאין פוגעין בו

(סנהדרין פב, א) ויאמר משה אל שפטי ישראל וגו' הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא אמרו לו הן דנין דיני נפשות ואתה יושב ושותק, מה עשה עמד וקיבץ עשרים וארבעה אלף מישראל והלך אצל כזבי אמר לה השמיעי לי, אמרה לו בת מלך אני וכן צוה לי אבי לא תשמעי אלא לגדול שבהם, אמר לה אף הוא נשיא שבט הוא, ולא עוד אלא שהוא גדול ממנו שהוא שני לבטן והוא שלישי לבטן. תפשה בבלוריתה והביאה אצל משה אמר לו בן עמרם זו אסורה או מותרת, ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך, נתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה, והיינו דכתיב והמה בכים פתח אהל מועד, וכתיב וירא פנחס בן אלעזר מה ראה, אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה, אמר לו אחי אבי אבא לא כך לימדתני ברדתך מהר סיני הבעל את הנכרית קנאין פוגעין בו, אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן הבא לימלך אין מורין לו. ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו, נהפך זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא.

יכול להציל באחד מאבריו

איתא בגמ' (סנהדרין עד, א), רבי יונתן בן שאול אומר רודף שהיה רודף אחר חברו להרגו, ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו, ומבואר דהיכא דיכול להצילו באחד מאבריו חייב מיתה על הריגת הרודף.

והק' המפרשים א"כ למה זמרי היה פטור על הריגת פנחס, הרי היה יכול להציל את עצמו באחד מאבריו, דהיינו שהיה יכול לפרוש מהחטא, ועי"ז היה פינחס מניחו.

נרדף שיכול להציל עצמו באחד מאבריו הרודף

והנה ידועים הם דברי המשנ"ל (חובל ומזיק ח, י) דהא דאמרינן שאם יכול להציל באחד מאבריו של רודף אין הורגין אותו, לא נאמר אלא באיש אחר הבא להציל, אבל הנרדף אינו מדקדק בזה. וכן מבואר בשפתי חכמים (בראשית לב, ח) עה"פ וירא יעקב מאד ויצר לו, וכתב רש"י וירא ויצר, וירא - שמא יהרג, ויצר לו - אם יהרוג הוא את אחרים. ופירש השפ"ח שיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרוג את עשו, דקיימא לן (סנהדרין עב, א) הבא להרגך השכם להרגו. אלא שיעקב היה מתירא שמא יהרוג הוא אנשים של עשו, ואולי הם לא באו להרוג את יעקב אלא אנשים של יעקב, ורק עשו בא להרוג את יעקב, ואע"פ שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב, וכל אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף (סנהדרין עג, א), מכל מקום אם יכול להציל באחד מאבריו והרגו נהרג עליו, ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותו מכל בלבול המלחמה, אע"פ שהיה יכול להציל באחד מאבריהם. הרי לן שוב שאצל הנרדף אין דין של יכול להציל באחד מאבריו.

אבל רש"י בכמה מקומות חולק עליהם. דיעיין ברש"י (סנהדרין עד, א) ד"ה ויכול שכתב וז"ל, הנרדף או הרואהו להציל באחד מאבריו, ולא הציל אלא בנפשו - נהרג עליו. וכ"כ רש"י לעיל (מט, א) וז"ל היה לו - לאבנר להציל את עצמו באחד מאבריו של עשאל ולא יהרגנו, דהכי אמרינן רודף אחר חברו להרגו ויכול זה להציל את עצמו באחד מאבריו של רודף, ולא עשה כן אלא חזר כנגדו והרגו נהרג עליו.

ובעיקר הבנת השיטה שבנרדף אין דין של יכול להציל וכו', יש שהבינו שהוא דין חדש של הבא להרגך השכם והרגו, ובזה אין הגבלה של אינו יכול להציל באחד מאבריו. ובאמת שכן משמע ברא"ם פרשת וישלח, עי"ש היטב. (כ"כ החזו"א חו"מ יז, ד, ובח"י מרן הגרי"ז על הרמב"ם הל' רוצח) ולפי"ז זמרי שהיה נרדף פטור בהריגת פינחס אפילו אם יכול להציל עצמו ע"י שיפרוש.

ויש מביאים יסוד לזה מדברי המאירי (סנהדרין עב, ב), שמביא בשם חכמי הדורות שאע"ג דקי"ל שאשה המקשה לילד וכבר יצא ראש העובר אין נוגעין בו, ולא נחשב לרודף. אבל האשה עצמה יכולה לחתכו, שנרדף היא, ונרדף מיהא במקום שאין אחרים מחזיקין את הרודפו ברודפו הוא עצמו רשאי. משמע שהדין שהנרדף יכול להגן

בעצמו שונה מאחר שמצווה להרוג את הרודף.

בא במחותרת

על דרך זה מצינו לענין בא במחותרת שיטת הר"י מלוניל שכתב שבבא במחותרת אין חיוב להצילו באחד מאבריו, אבל עי"ש הטעם משום דהוי בלילה וקשה א"כ לכוון להצילו באחד מאבריו. וז"ל ואע"ג דלשאר רודף מדקדינן שאם יכול להציל באחד מאיבריו אין לו להרגו, ועל זה נענש אבנר, אבל בבא במחותרת לא מדקדינן כולי האי כיון דלילה הוא אינו יכול לדקדק כל כך בעל הבית איך יציל עצמו ממנו באחד מאיבריו.

נהפך זמרי והרג לפינחס

ובספר זכרון שמואל (סי' פג) רצה להביא ראיה ממש"כ הרא"ש (סנהדרין פ"ט, ד) לחלק בין אם זמרי הרג לפנחס שהוא פטור, לאחר שהרג את פנחס שהוא חייב. ומסביר הגר"ש רזבסקי זצ"ל שאצל זמרי יש פטור של הבא להרגך השכם והרגו, משא"כ אחר.

אבל לענ"ד אין זה כוונת הרא"ש, וז"ל שאם נהפך זמרי והרג לפינחס לא היה נהרג עליו שהרי רודף הוא, לפי שאין מצוה להורגו אלא רשות בעלמא. אבל אינש אחרינא נהרג עליו דלאו רודף גמור הוא, כיון דברשות קעביד. ולזמרי דווקא ניתן להציל עצמו בנפשו של פינחס, אבל לא לאיניש דעלמא. **דלכל איניש איתיהיב רשותא להרוג את זמרי הלכך לית ליה רשות להצילו בנפשו של פינחס.** הרי שכתב להדיא שהטעם שזמרי פטור הוא משום שאינו חיוב על פנחס להרגו, והסיבה שאחרים חייבים הוא משום דגם להם ניתן רשות להרוג את פנחס, ולכן לא מסתבר שמותר להם להרוג פלוני בגלל שהורג בן אדם שגם הוא עצמו יכול להורגו.

וכ"כ היד רמ"ה וז"ל והני מילי זמרי אבל איניש אחרינא לא דלאו רודף גמור הוא, דהא ברשות קא עביד, ומאי שנא איניש אחרינא כיון דלדידיה נמי איכא רשותא למקטליה לזמרי, לא אתיהיבא רשותא לאצוליה, אבל זמרי גופיה לא אתיהיבא ליה רשותא למקטל נפשיה, הילכך אית ליה רשותא לאצולי נפשיה.

ובעיקר מה שהסבירו את הדין שאצל הנרדף אין דין של יכול להציל משום הבא להרגך, נלענ"ד שאי אפשר לאומרו. דהנה אמרינן בסנהדרין (מט, א), איתויה ליואב דיינייה, אמר ליה מאי טעמא קטלתיה לאבנר, אמר ליה גואל הדם דעשאל הואי, (שעשאל רדף אחר אבנר להורגו, ואבנר הזהירו ולא הקשיב, והרג אבנר את עשאל אח של יואב) עשאל רודף הוה, אמר ליה היה לו להצילו באחד מאבריו, אמר ליה לא יכיל ליה, אמר ליה השתא בדופן חמישית כיון ליה דכתיב ויכהו אבנר באחרי החנית אל החמש, ואמר רבי יוחנן בדופן חמישית במקום שמרה וכבד תלויין בו, באחד מאיבריו לא יכיל ליה. הרי מבואר בגמ' שגם הנרדף עצמו אינו פטור על הריגת הרודף היכא שיכול להציל אותו באחד מאבריו, א"כ ק' על המשל"מ ודעימיה.

וע"כ צ"ל שכל הסיבה שהנרדף פטור להצילו באחד מאבריו הוא משום שהנרדף בהול, ובדרך כלל אינו יכול לכוון לדקדק לפגוע ברודף באופן שלא יהרגנו, ולכן אבנר שהיה לו את היישוב הדעת להרגו בדיוק בדופן החמישי, אצלו אין את הפטור של הנרדף.

וכן מבואר במשל"מ עצמו שכתב וז"ל ובתשובת הריב"ש (סי' רל"ח) כתב או אפשר שאין הנרדף הבא להציל את עצמו בנפשו של רודף צריך להתרות ברודף לפי שהוא בהול על נפשו להציל עצמו. ואח"כ מביא מה שכתוב שם מכ"י של הרב המחבר שכיוצא בזה כתבו וז"ל דהא דאמר דאם יכולין להציל באחד מאיבריו של רודף שאין הורגין אותו, שדין זה לא נאמר אלא באיש אחר הבא להציל אבל הנרדף אינו מדקדק בזה, והיינו כנ"ל משום שהוא בהול. ולפי"ז לא שייך האי טעמא בזמרי, שרק לכוון לאחד מאבריו קשה לו, אבל לפרוש יכול, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה, למה זמרי פטור בהריגת פנחס.

נשמט או נהפך

ותירץ הצפנת פענח שלכן שינה הרמב"ם (איסורי ביאה יב, ה) מלשון הגמרא, שבגמ' כתוב נהפך זמרי, ואילו ברמב"ם כתוב נשמט הבועל והרג הקנאי וכו' אין הבועל נהרג עליו. משום שאם לא נשמט והוא רוצה להרגו, אז חייב הבועל אם הרג הקנאי, כיון שיכול להציל עצמו באחד מאיבריו, על ידי שיפוש, ושוב לא יהרגהו הקנאי. אולם המאירי בסוגיין לא כתב כן, אלא שכתב אף בשעת מעשה אם נהפך הבועל והרג את הקנאי להציל עצמו אין נהרג עליו שהרי רודף הוא.

לפרוש באבר חי

החלקת יואב (סוף הספר הערה יז) תירץ דלא היה רשאי זמרי לפרוש תיכף, כמו בנדה דיציאתו הנאה לו כביאתו, ומה שהיה רשאי פינחס להרגו בעודו עליה, היינו מכח מה שכבר עבר מקודם, כדמצינן בכהן ששימש בטומאה דמצינן אותו ופוצעין את מוחו, אלא דכאן גזירת הכתוב דאף דנהרג בשביל העבר מ"מ אינו רשאי להרגו רק בעודו עליה, אעפ"י שאז אין בידו לפרוש דיהרג ולא יעבור בזה. מש"כ שנענש על העבר כ"כ הר"ן (סנהדרין פב, א) וז"ל והטעם בזה שזה שהוא רודף אחר חבירו להורגו ניתן להצילו בנפשו, וכשאחר בא להורגו היה לו לעמוד בעצמו שלא ירדוף אחר זה להרגו, אין לו שיהפך להרוג הבא להרגו כדי שיציל הנרדף, ולמה יפטר עליו יותר משהרג את הנרדף, אין לו אלא שישב ולא יעבור עבירה, אבל זה שהוא בא על הכותלי אין הקנאין פוגעין בו כדי להצילו מן העבירה שכבר נדבק בה, אלא לעשות בו נקמה, והבא להרגך השכם להרגו בכל שאינו מחוייב מיתת בית דין בדבר.

יצריה אלבשיה

ובכלי חמדה תירץ, שכעת אינו חייב לפרוש כיון שהוא אנוס שיצריה אלבשיה, ולכן אין זה חשיב כיכול להצילו באחד מאבריו, ומה שקנאין פוגעין בו, אף שכעת הוא אנוס, כיון שהביא עצמו לידי כך.

אין חייב לעשות רצונו של הרודף

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ז) כתב לתרץ את הקושיא, וחידש שאם אחד כופה את חבירו למונעו מאכילת היתר, אף שיכול להמנע מאכילה זו ולהציל בכך את עצמו, אשר לכאורה עדיף טפי מהצלה ע"י אחד מאבריו של הרודף, מ"מ לאו כל כמיניה של הרודף להכריח את הנרדף לעשות דווקא כרצונו, ואם מתעקש דווקא להרגו משום כך, הרי הוא נקרא רודף ומותר להרגו.

ועי"ש שמפלפל היכא שהמאיים רוצה שיפסיק מלאכול חזיר, האם חייב להקשיב לו, או שיכול להרגו. דן שם בדברי הר"ן וכתב שיתכן שאין כוונתו דוקא מפני שרציחה היא חיוב מיתה, אלא כל שיכול להציל עצמו ע"י זה שישב ולא יעבור עבירה אינו קרוי כלל נרדף, וה"ה נמי כשהוא נרדף מפני שרוצים למונעו מאכילת חזיר, אך יותר נראה מדבריו דעיקר כוונתו דאף שאין רשאיין לפגוע בו אלא בשעת מעשה, אבל מ"מ הואיל וההיתר לפגוע בו הוא לא כדי למונעו מעבירה בעתיד, לכן אף שיכול להציל את עצמו ע"י פרישה מ"מ אם עומד במרדו ואינו רוצה לפרוש אין זה חשיב כיכול להציל עצמו באחד מאבריו וכדאמרן, וא"כ אפשר דה"ה נמי כשרצונו דוקא לאכול חזיר, אבל עכ"פ כשבא למונעו מדבר המותר ומאיים עליו להרגו ודאי שמעינן מהר"ן שסובר דיכול להשכים ולהרגו.

וגם אצל זמרי הוא לא חייב לעשות את רצון פנחס, ואם בכל זאת פנחס ימשיך לרדוף אחריו הוא רשאי להרגו. ולא נחשב "יכול להציל באחד מאבריו".

והביא ראיה לדבריו, מהבא במחלת, שמותר להרגו, אף על גב שיש להבעל הבית עצה להציל עצמו ע"י זה שלא יעמוד על ממונו ולא ירדוף כלל הגנב להרגו, אפילו הכי משמע דאף מי ששולט ברוחו ואינו בהול הרבה על ממונו, אפילו הכי מותר לו לעמוד על ממונו ולהתקומם נגד הגנב ולא לחוש כלל לזה שע"י התנגדותו הוא עושה את הגנב לרודף והוא רשאי להשכים עליו ולהרגו,

כאשר רודף אומר לו את קטע את ידי, או אהרגך

ועל פי זה הסתפק מה הדין כאשר אחד אמר לחבירו קטע את ידי ואי לאו קטלינא לך, דאף שיכול ודאי להציל עצמו באחד מאבריו של הרודף, ע"י זה שיעשה כרצונו לקטוע לו את היד, מ"מ אפשר דלאו כל כמיניה של הרודף להכריח אחרים לעשות כרצונו, ואם אין הלה רוצה לקטוע את ידו שפיר רשאי להשכים עליו ולהרגו, והדבר צריך הכרע כי סוף סוף מעשהו הוא בגופו של הרודף למען הצל את עצמו, וכי מפני שגם הרודף רוצה בכך מיגרע גרע, וצ"ע.

רוצח שהרג גואל הדם

המשנה למלך (רוצח ושמירת הנפש א, טו) מסופק ברוצח בשגגה, שיש רשות לגואל הדם להורגו, אם נתאמץ הרוצח והרג לגואל הדם אם נהרג עליו. וכתב שמסתברא דאינו נהרג עליו, וראיה לדבר מזמרי, דאמרינן נהפך

זמרי והרג לפנחס אין נהרג עליו.

וכן הסתפק ברודף אחר חבירו להורגו, וכן רודף אחר הערוה שניתן להצילו בנפשו, אם נתאמץ הרודף והרג את המציל אם נהרג עליו. והכריע דבאלו נהרג עליו, דדווקא גבי זמרי דליכא מצוה גבי פנחס אלא רשות, אמרינן נהפך זמרי והרגו לפנחס אינו נהרג, אבל רודף אחר חבירו או אחר הערוה דאיכא מצוה להצילו, אם הרג רודף למציל נהרג עליו. וכ"כ להדיא בחי' הר"ן (סנהדרין פב, א) כשמסביר למה זמרי פטור בהריגת פנחס, וכתב וז"ל פי' אע"פ שברשות הוא עושה, וגם שהוא מצווה בדבר, אין האחר נהרג עליו מאחר שאין עושה ברשות ב"ד, דאם בא לימלך אין מורין לו, ואינו דומה לרודף שהיה רודף אחר רודף להציל שאם נהפך והרגו שודאי נהרג עליו, שאותו הרודף ברשות ב"ד הוא עושה. וכן יש להוכיח מהרא"ש והיד רמה (הנ"ל) שכתבו להדיא שהטעם שזמרי פטור על הריגת פנחס משום שאינו אלא רשות, א"כ נרדף שהרג לרודף בוודאי שחייב.

וכן דייק המשל"מ מרי"ו (מישרים נל"א ח"ב) שכתב ואם הבועל נהפך והרגו לקנאי אפילו בשעת מעשה, אינו נהרג כי רודף היה הקנאי, כי אינו מצוה להרגו אלא ברשות בעלמא. הרי שתלה הדבר לפי שאינו מצוה להורגו.

היה יכול להציל באחד מאבריו ולא הציל

כתב הרמב"ם (רוצה ושמירת הנפש א, יג) כל היכול להציל באבר מאבריו ולא טרח בכך אלא הציל בנפשו של רודף והרגו, הרי זה שופך דמים וחייב מיתה, אבל אין בית דין ממיתין אותו. ודברי הרמב"ם צ"ע מיניה וביה, (וכדעיר הטור חו"מ סי' תכה), דאי חייב מיתה, אמאי אין ב"ד ממיתין אותו. ועוד דמשמעות דברי רבי יונתן בן שאול דאף ב"ד מצווין להרגו.

ובכס"מ שם כ' לבאר, דא"א לומר דב"ד יהרגוהו דהא בעי התראה, וכיון דמתכוון להצלה לא שייך ביה התראה, ועל כרחק דדברי רב יונתן בן שאול אמורים גבי מיתה בידי שמים, ובמשל"מ הניח את דברי הכס"מ בצ"ע.

ב"נ שהרג את הרודף

הרמב"ם כתב כדבריו גם בהל' מלכים (ט, ד) וז"ל בן נח שהרג נפש אפילו עובר במעי אמו נהרג עליו, וכן אם הרג טריפה או שכפתו ונתנו לפני הארי או שהניחו ברעב עד שמת, הואיל והמית מכל מקום נהרג. וכן אם הרג רודף שיכול להצילו באחד מאבריו נהרג עליו, משא"כ בישראל. ר"ל דישאל שהרג רודף, היכא שהיה יכול להצילו באחד מאבריו, אינו נהרג, כמ"ש בהל' רוצח (הנ"ל).

השגת הראב"ד ממעשה דיואב

ובראב"ד שם השיג עליו וז"ל קשיא ליה אבנר, היינו דקשה ליה מגמ' דסנהדרין (מט, א) שהנאנו למעלה) דיואב מיפטר על הריגת אבנר, משום דאבנר היה יכול להציל את עצמו באחד מאבריו של עשאל. הרי מבואר דההורג את הרודף במקום דמצי להציל באחד מאבריו דחייב מיתה, ולהכי מיפטר יואב על הריגת אבנר, וקשה על הרמב"ם דכתב דהיכא דהרג במקום דמצי להציל אין ב"ד ממיתין אותו, והא פשיטא דאי אין ב"ד מחוייבין להרגו, ההורג חייב מיתה ג"כ.

ובב"ח (חו"מ סי' תכה) כתב ליישב, דלעולם אין ב"ד הורגין אותו, אלא דמ"מ גואל הדם פטור על הריגתו כיון דהוי שופך דמים וחייב מיתה כלשון הרמב"ם, ונהי דב"ד אין הורגין אותו מ"מ גוה"ד מיפטר, ולהכי מיפטר יואב על הריגת אבנר. והא דאמר ריב"ש בגמ' דנהרג עליו היינו ע"י גוה"ד, ולא דווקא בידי ב"ד.

גברא קטילא

הגרי"ז (הל' רוצח שם) הביא קושיא הנ"ל על הרמב"ם מדוע אינו חייב מיתה היכא דמצי להצילו, והביא מהג"ר שלמה איגר (חי' הגרע"א כתובות לג, ב) ליישב ע"פ דברי המשל"מ (הנ"ל), דהנרדף גופיה פטור אפילו ביכול להציל באחד מאבריו. וכיון דהנרדף יכול להרגו הוי הרודף גברא קטילא, ולהכי לא מצי הב"ד להמית למי שהרגו. וראיה לזה מהא דפסק הרמב"ם (רוצה ה, י) דרוצה שיצא חוץ לעיר מקלט, כיון דרשות ביד גוה"ד להרגו להכי כל אדם פטורין עליו. והיינו כנ"ל, דע"י רשות גוה"ד ממילא הוי גברא קטילא, ולהכי פטורין עליו כל העולם.

אכן השיג עליו הגרי"ז, דעיקר הך מילתא לחלק בין הנרדף לכל אדם לגבי הדין דיכול להציל באחד מאבריו אינו ברור, שהרי רש"י בכמה מקומות ס"ל שגם בנרדף שייך הדין של יכול להציל (כנ"ל), והיה לו להרמב"ם לחלק

חילוק זה להדיא. עוד השיג עליו דא"א לומר דמחמת פטורא דנרדף הוי הרודף גברא קטילא, דאף לשיטת המשל"מ הרי יסוד הענין הוא פטור מסויים דנרדף, מחמת דינא דהבא להרגך השכם להרגו, ואי"ז דין דחל בגופו דרודף כלל, ול"ש ביה גברא קטילא. עוד הקשה שם, דהא אמרי' בסנהדרין (עא, ב) דגברא קטילא אמרי' רק אחרי גמר דין, וכדפסק הרמב"ם (ממרים ז, ט) דכל מי שנגמר דינו הרי הוא כהרוג ואין לו דם, הא מיהת מבואר, דבעינן לזה גמר דין, ולא סגי ברשות לנרדף או לגוה"ד להרגו כדי למיחל בגופיה חלות גברא קטילא.

ומכח זה יצא הגרי"ז לחדש דשני דינים נאמרו ברודף, חדא, עיקר דין ההצלה דהנרדף, דיכול להצילו אף בנפשו של רודף, והשני, דלרודף אין דמים, והוא דין מסויים דילפינן מגזה"כ דכתיב גבי בא במחתרת אין לו דמים.

וכדבריו מבואר ברמב"ם (גניבה ט, ז) דגבי בא במחתרת כתב, הבא במחתרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים, אלא אם הרגו בעה"ב או שאר כל אדם פטורין, ורשות לכל יש להרגו, ואשר לכאורה לשונו צ"ב, דפתח דאם הרגוהו פטורין, משמע דרק בדיעבד פטור, ומסיים דרשות לכל יש להרגו, משמע שיותר לתחילה. ועוד צ"ע, מהו דפתח דאם הרגוהו פטורין וסיים דרשות יש להרגו, ולכאורה הו"ל לפתוח בהא דרשות יש להרגו ואח"כ לאשמועינן דאם הרגוהו פטורין. ומבואר כנ"ל, דמלבד דין ההצלה, יש עוד דין דאין לו דמים כלל, והוי דין נוסף על דינא דהצלת הנרדף, ואפילו הריגה דאין בה משום הצלת הנרדף פטור, כיון דלרודף אין דמים מצד עצמו. ולהכי חילק הרמב"ם בין רשות להרגו להא דפטורין עליו, דפטורא דהריגתו אי"ז דווקא משום הרשות להרגו, דהרשות להרגו היא משום הצלה דנרדף, אך עיקר ויסוד פטורו הוא משום דאין לו דמים.

ועפ"י"ז ביאר הגרי"ז עיקר דינו של הרמב"ם, דהיכא דמצי להצילו באחד מאבריו והרגו אין נהרג בב"ד, דהא לרודף לא היה דמים מחמת עצם היותו רודף, ורק דליכא לדין הצלה בנפשו כיון דמצי להצילו באחד מאבריו, אך הא מיהת דעצם רדיפתו משויא ליה כגברא דאין לו דמים, ולהכי מי שהרגו אין נהרג בב"ד כיון דהרג גברא דאין לו דמים.

אמנם מה שנוקט הגרי"ז שמה שכ' הרמב"ם בבא במחתרת שייך גם ברודף אין זה פשוט כלל.

רשות או חובה

דהנה כבר העירו האחרונים לחילוק בלשונות הרמב"ם בין מש"כ ברודף למש"כ בבא במחתרת, דלענין בא במחתרת (גניבה ט, ז) כתב וז"ל הבא במחתרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם פטורין, ורשות יש לכל להרגו בין בחול בין בשבת וכו'. ואילו ברודף כתב הרמב"ם (רוצה ושמירת הנפש א, ו) וז"ל במה דברים אמורים בשעבר ועשה העון שחייב עליו מיתת בית דין, אבל הרודף אחר חבירו להרגו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף. ובהל' יד מוסיף שכל היכול להציל ולא הציל עובר על (ויקרא יט, טז) לא תעמוד על דם רעך. ובהל' טו כתב שהרואה רודף אחר חבירו להרגו או אחר ערוה לבועלה ויכול להציל ולא הציל, הרי זה ביטל מצות עשה שהיא וקצותה את כפה ועבר על שני לאוין על לא תחוס עינך ועל לא תעמוד על דם רעך.

משמע מדבריו שרק ברודף יש חיוב להצילו ועובר על שני לאוין ועשה, ואילו בבא במחתרת אינו אלא רשות.

התיר דמו או הצלת הנרדף

ונראה שחלוק בא במחתרת מרודף בעיקר יסוד דינם, דכבר תמה הגרי"ז (הל' רוצח) בלשון הרמב"ם שכתב הבא במחתרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם פטורין, ורשות יש לכל להרגו בין בחול בין בשבת בכל מיתה שיכולין להמיתו, שנ' (שמות כב, א) אין לו דמים. שהרמב"ם התחיל בהפטור וסיים בזה שיש רשות להרגו, והיה לו לומר הפוך שרשות יש להרוג הבא במחתרת ומה"ט הוא פטור משום שלא עבר איסור בהריגתו.

וכתב הגרי"ז לבאר שיסוד הפטור של בא במחתרת הוא שהתורה התיר את דמו כדכתיב אין לו דמים, ומה"ט פטור ההורגו דהוי כגברא קטילא. ומה"ט נמי יש רשות להרגו. (עי"ש שרצה ליישב בזה למה אין ממיתים אותו היכא שהיה יכול להציל באחד מאבריו. ולדברינו אין זה נכון, שרק בבא במחתרת יש את הדין שהותר דמו ולא ברודף כדלקמן. ועוד שאם הותר דמו נחשב כרוצח, ואכמ"ל).

אלא שבהמשך דבריו בהל' ט כתב הרמב"ם שהסיבה שהתורה התיר את דמו הוא משום דהוי רודף, אבל אין זה אלא טעמא דקרא כמו שאמר רבא "מאי טעמא דבא במחתרת", ולא עיקר גדר הפטור. וז"ל הרמב"ם ומפני מה

התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגו ונמצא זה הנכנס לבית חברו לגנוב כרודף אחר חברו להרגו ולפיכך יהרג בין שהיה גדול בין שהיה קטן בין זכר בין נקבה.

ואילו ברודף כתב הרמב"ם (רוצה ושמירת הנפש א, ו) וז"ל במה דברים אמורים בשעבר ועשה העון שחייב עליו מיתת בית דין, אבל הרודף אחר חברו להרגו אפילו היה הרודף קטן הרי כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף. הרי לן שברודף עיקר יסוד דינו הוא הצלת הנרדף, ושמה לא כתב כלל שהתיר דמיו, ואין לו דמים.

ולפי"ז מבואר למה שברודף יש מצוה וחיוב משום דיסודו הוא חיוב הצלה, משא"כ בא במחלת שאינו נחשב כרודף ממש משום שאינו עוסק ברדיפה שלא בא אלא לגזול, אלא שיכול להגיע לרדיפה אם בעה"ב יעמוד על ממונו, ועל דעת כן נכנס למחלת. אלא שהתורה התירה את דמו ולכן ההורגו פטור ויש לו גם רשות להורגו.

הצלה או עונש

והנה יש לחקור בעיקר דינו דרודף דשרי להרגו, אי הוי רק דין הצלה דנרדף, או דהויא גם עונש על רדיפתו. ויש להוכיח דעכ"פ יש ברודף דין הצלה, מגמ' (סנהדרין עב, ב) דאיתא התם א"ר הונא קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו, קסבר רודף אינו צריך התראה לא שנא גדול לא שנא קטן. ומבואר מדברי הגמ' דהוא מדין הצלה, דהא קטן אינו בר עונשין ולא בר התראה, וע"כ דהוא מדין הצלה.

והדבר מוכח נמי מהא דפסק הרמב"ם (רוצה א, ט) דאף בעובר המסכן את המעוברת קטלינן ליה כדין רודף, ובודאי דלא שייך תורת עונש כי אם הצלה בלבד.

אכן יש להוכיח איפכא מעיקר הלימוד של רודף, דילפינן לה (סנהדרין עג, א) מנערה המאורסה דניתן להצילה מנפשו, ומה נערה דלא בא רק לפוגמה ניתן להצילה בנפשו, ק"ו להיכא דבא להרוג את הנפש, ופריך עלה דאין עונשין מן הדין. והשתא אי נימא דהוי דין הצלה בלבד, א"כ מה השייכות לעונשין מן הדין, אטו נאמר דאין מצילין מן הדין, אלא ע"כ דהוי נמי דין עונש.

וכן יש להוכיח מדברי הרשב"א (ב"ק כב, ב) בסוגיא דאשו משום חציו, דאיתא התם דהמדליק את הגדיש והיה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב, עבד כפות וגדי סמוך פטור משום קלב"מ. ופרכינן בשלמא למ"ד אשו משום חציו שפיר דמי אלא למ"ד אשו משום ממונו אמאי פטור, אילו קטל תוריה עבדא ה"נ דלא מיחייב, ומשני הב"ע כשהצית בגופו של עבד. והק' שם הרשב"א דלמ"ד משום חציו נמי לא ניחא, הא מתחייב בגדיש קודם שיתחייב בנפש העבד, ולא בא החיוב כאחד. ותי' דכיון דהעבד כפות, א"כ מרגע שהצית בגדיש הוי רודף אעבד, וממילא אגדיש מיפטר מדין רודף ששייבר כלים בהליכתו שפטור, משום דמשעת רדיפה נתחייב, וה"נ כאן.

והשתא, אי נימא דדינא דרודף הוי דין הצלת הנרדף גרידא, א"כ אמאי פטרינן ליה כאן משעת הצתת הגדיש משום דנתחייב בנפשו, והא אף אם נהרגו למצית לא נוכל להציל את העבד, דהא האש כבר אחזה בגדיש, ולא דמי לרודף ששייבר כלים, דהתם בכל רגע ניתן להפסיקו ולהציל את הנרדף. אע"כ מבואר דפטורא דהריגת רודף אינו דין הצלה בעלמא, כי אם דין עונש דחייל עליה, ולהכי לא איכפ"ל אי הריגתו תציל להנרדף או לא, וכבר חייל עליה דינא דעונש משעת הצתה, עכ"פ כל זמן שעדיין לא נהרג ודו"ק.

מיהו לפי"ז יש להעיר על הגמ' הנ"ל, אמאי מבואר בגמ' דאי אשו משום ממונו לא ייחשב כרודף, והא שפיר נתבאר מדברי הרשב"א דכל דעבד מעשה דיש בו להרוג אף בגרמא ולא ע"י מעשו ממש, וכההיא דמצית בגדיש שפיר אמרינן בזה קלב"מ, וא"כ אף למ"ד משום ממונו יהא בזה קלב"מ, דהרגו ע"י גרמא. אכן אי"ז קושיא כלל, דודאי למ"ד משום ממונו, א"כ לא שייך בזה עונש כלל, דאטו נעניש את שורו שהרג וכקושיית הגמ', ולכל היותר יש לנו להרגו מצד הצלה, וכבר נתבאר דלא שייך בכה"ג הצלה. אך למ"ד משום חציו, דחשבינן ליה כאילו הוא עצמו עושה, בזה שפיר שייך תורת עונש וכנ"ל, ולהכי שפיר שייך קלב"מ מצד עונש הרודף, וכש"נ.

ומסתבר עוד דמה דהבאנו לעיל מהגרי"ז דברודף יש דין דאין לו דמים, מישיך שייך לפרשת עונשין, ולא שייך להצלת הנרדף.